

ספר הזכרון

לבית המדרש לרבנים בווינה

דברי זכרונות ודברי מדע

יוצא לאור
במלאות מאה שנים להולדתו של ראש בית המדרש
ר' אריה שווארץ ז"ל

על ידי
תלמידי המוסד

הוצאת ראובן מס ירושלים תש"ו

שמואל קרויס

משך דור שלם היה פרופיסור שמואל קרויס קשור בסמינריון הוינאי קשר בל ינתק. שלשים ושנים שנה ישב בו על כסא ההוראה ופעל ללא ליאות להרים את קרנו ובתקופה האחרונה לקיומו עמד בראשו.

שמואל קרויס נולד בג' אדר תרכ"ו (18 בפברואר 1866) בכפר קטן באוני-גריה, באוק שבמחוז זאלה. אביו היה מלפנים סוחר ואחר כך מורה בבית הספר שבכפר ההוא, וכאשר נפטר היה שמואל עדיין ילד. אמו דאגה לכך, שבניה הרבים יקבלו חינוך מעולה, ומשהגיע הנער לגיל של אחת עשרה נכנס לישיבה בעיירה יאנושהאזה. בישיבה זו למד שנתיים ואחר כך המשיך ללמוד שלש שנים בישיבה שבצ'ער פאפא. כאשר עמדו על כשרונותיו נשלח לבודאפשט ונכנס לגימנסיה שעל יד הסמינאריון לרבנים ובמשך שנתיים גמר את למודיו ונתקבל לסמינאריון עצמו. בזמן ההוא כבר היה מלא וגדוש ידיעות ובקי בכל חדרי הספרות התלמודית. אולם הוא ישב עוד שנים רבות על ספסל התלמידים ורכש לו השכלה יסודית במקצועות שונים. חמש שנים היה תלמיד בסמינאריון לרבנים ובאותו זמן למד באוניברסיטה מדעי המזרח ולשונות קלאסיות. אחר כך נסע לגרמניה ולמד בברלין בבית הספר הגבוה לחכמת ישראל ובאוניברסיטה דשם ולבסוף באוניברסיטה בגיסן, שבה הורו אז גדולי התיאולוגים הפרוטסטנטים. בשנת 1893 הוכתר בגיסן בתואר דוקטור ובאותה השנה קיבל בבודאפשט היתר הוראה. מוריו הוקירו וחבבו אותו, ומשגמר את למודיו נתמנה למרצה בבית המדרש למורים בבודאפשט. במרץ שאין דוגמתו התמסר לחקירה המדעית ועדיין היה צעיר לימים וכבר יצא לו שם של מלומד בעל שיעור קומה. בשנת 1906 הוזמן לכהן במשרת מרצה בבית המדרש לרבנים בוינה. הוא קיבל את ההזמנה והורה בסמינאריון עד שנסגר. אחרי פטירתו של המנהל א. שווארץ נמסרה גם הנהלת המוסד לידי הנאמנות של קרויס.

בהיותו בן עשרים וארבע התחיל לפרסם עבודות מדעיות ומאז לא עברה כמעט שנה, שלא הדפיס בה ספרים ומאמרים בעלי משקל. כאשר מלאו לו שבעים שנה הופיעה ביבליוגרפיה של כתביו, היא הכילה עשרים ותשעה ספרים עצמאיים, מהם אחד בשלשה כרכים, ומאות מאמרים, בסך הכל — 1315 עבודות. זהו יכול ספרותי עצום ובמדעי היהדות לא עלה עליו במובן זה אלא חוקר אחד והוא ר' משה שטיינשניידר. אין זו גוזמה, אם נאמר שפרופ. קרויס הוא אנציקלופדיה חיה, שהרי אין מקצוע במדעי היהדות שהוא לא טיפל בו. בראשונה עסק בעיקר בקשרים

בין התרבות היונית-רומית ובין תרבות ישראל ובשטח זה עשה גדולות. ספרו הראשון "מלים שאולות מיונית ורומית שבתלמוד, מדרש ותרגום", שיצא בשנת 1897, הנהו על כל ליקויו אחד מחיבורי היסוד במקצוע זה. זולת מאמרים רבים העוסקים ביחסים בין היונים והרומאים ובין היהודים כתב פרופ. קרויס גם מספר גדול מהערכים באנציקלופדיה היהודית האנגלית המוקדשים לנושאים אלה. בספרו "יונים ורומאים" (לייפציג 1914) אסף את כל הידיעות על שני העמים האלה הנמצאות בתלמוד. אולם החיבור, שבו נתפרסם בעולם המדעי, הוא ספרו על ה"ארכיאולוגיה התלמודית", שהופיע בראשונה בלייפציג 1910—1912 ואחר כך בתרגום עברי מאת המחבר עצמו בברלין ותל אביב. בשקידה נפלאה הוציא קרויס מכל סדרי התלמוד את הידיעות על חיי היהודים בזמן ההוא. על דרכי הפרנסה, חיי המשפחה, בגדים וכלים וכדומה. בצדק טענו נגד הספר, שהמחבר לא הבדיל במהדורה הגרמנית בין א"י ובבל ובין תקופת התנאים ותקופת האמוראים. אולם כל המצוי אצל מדעי היהדות יודע, שלמרות הכל עשה קרויס מעשה רב וכל החוקרים נזקקים לחיבור זה. שנים רבות עסק קרויס בחקירות היסטוריות במובן המצומצם וחיבר ספרים אחדים על נושאים שונים מקורות היהודים בארצות המזרח והמערב. בספרו "אנטונינוס ורבי" (וינה 1910) רצה לפתור את השאלה, מי היה אנטונינוס, ידידו של ר' יהודה הנשיא. חיבורו "מחקרים לתולדות היהודים תחת שלטון ביוז'ף" (וינה 1914) הוא ספר חשוב, שיש בו חומר רב על תולדות היהודים בארץ ישראל בתקופה הביזנטית. ספרו "ארבעת אלפי שנה של ארץ ישראל יהודית" (פפד"מ 1922) מוסר את תולדות ארץ ישראל העברית בצורת הרצאה פופולארית, אם כי יש בו חידושים מדעיים למכביר. עוד יש להזכיר "גזירת וינה בשנת 1421" (וינה 1922), מחקר על גירוש היהודים מוינה בשנה הזו, "תולדות חברת הצדקה לעניים בווינה" (וינה 1922) ו"תולדות הרופאים היהודים מימי הביניים עד מתן שויון הזכויות" (וינה 1930).

מרובים החוקרים היהודיים, שעסקו בקורות הנצרות, קרויס לא נרתע מנושא זה ופירסם ספר "חיי ישו על פי מקורות יהודיים" (ברלין 1902). גם את פרשנות התנ"ך העשיר בחיבור חשוב והוא פירוש מדעי על ספר ישעיהו בלשון עברית, שהופיע בסדרת הפירוש המדעי לתנ"ך, שהוציא אברהם כהנא ז"ל בשנת 1905. ספר זה אופייני בשביל השקפתו המדעית ועמדתו בשאלת הדת. הנהו תולך בדרך האמצע, והעמדה, שהוא נוקט, אינה זו של האדוקים ולא זו של המתקנים. כן עשה גם בספרו על "הקדמוניות של בתי הכנסיות" (ברלין 1922), שגם הוא ספר בעל ערך רב. בשנת תרצ"ז חזר עוד פעם למקצוע של הבלשנות בספרו "תוספות הערוך השלם", שפורסם בווינה.

כך שקד פרופ. קרויס עשרות בשנים על עבודתו המדעית עד שהקיץ הקץ

על יהדות אוסטריה. כאשר "נספחה" אוסטריה ל"גרמניה הגדולה", התפרץ צורך היהודים אייכמן, אותה חיה טורפת משרונה, לחדרי הסמינאריאון והתעלל בפרופ. קרויס הזקן בגסות רבה. ספריתו נשדדה ובקושי נמלט מצפוני הנאצים ומצא מקלט אצל בתו בקמברידג'. והנה בסביבה זרה, רחוק מהוי החכמים אשר בתוכם גדל כל ימיו, חזר קרויס לעבודתו המדעית ולא עבר זמן רב ושוב התחיל לפרסם מחקרים על הנושאים החביבים עליו. ברבעון האנגלי כרך ל"ב, ל"ג ול"ה פירסם מאמר חשוב על "הרקע הארכיאולוגי של פסקאות אחדות בשה"ש" ואחר כך חזר לנושא זה והדפיס בקובץ "מצודה" (תש"ה) מאמר על הפסוק שה"ש ו' י"ב. בקובץ "מצודה" תש"ד כתב על "ציון וירושלים" וב"מלילה" (מנצ'סטר תש"ד) הופיע המאמר "הר הזיתים בתולדות ישו". בכה"ע "סיני" כרך ט"ו פירסם "הערות לסידור רב סעדיה גאון" וב"בצרון" האמריקאי הנהו משתתף קבוע; בכרך א' הופיע "מהות הקדיש, מקורותיו וקורותיו", בכרך ג' "רש"י ליחזקאל עומד ומפרש לפי משנת מדות" ובכרך ד' וה' "לבאור לשונות מוזרות". בקובץ לזכר סעדיה גאון שהופיע במנצ'סטר בשנת תש"ג פירסם מחקר על "פירוש ע' המלים של רס"ג" ועוד הדפיס בשנים אלו מאמרים גדולים וקטנים בעתונים שונים. גדולתו של קרויס זוהי הרב-צדדיות שלו. אך זוהי גם מקום התורפה שבו. מה פלא, שבמספר כה רב של ספרים ומאמרים נמצאו אי-דיוקים ושגיאות. אולם עוול גדול עשו לו המבקרים השנונים, שהאשימו אותו בשטחיות. ודאי שהיה מיטיב לעשות אילו היה מצטמצם בשטח מסוים, אבל אל נשכח, שלפני חמשים שנה עוד לא נפרדו הרשויות במדעי היהדות כמו היום, ועוד יש לזכור שכל פעם הטילו עליו ללמד מקצוע חדש.

פרופ. קרויס הנהו בעל מדות תרומיות, איש ישר, שכולו שקוע במדע ומסור לתפקידו בלב שלם. מימי חרפו הוא חי בדוחק, אבל הוא לא התמרמר. אחת מתכונותיו היפות היא אהבתו למוריו, ולשנים מהם הקדיש ביוגרפיות, לפרופ. זאב בכר ולפרופ. דוד קויפמן. במשרתו כפרופיסור וכמנהל בבית המדרש לרבנים ראה תפקיד נעלה ומילא אותו באחריות יתרה. אחרי מלחמת העולם הראשונה נתערערו היסודות הכספיים של הסמינאריאון ובין פרנסי הקהלה הוינאית נשמעו קולות, שיש לבטלו. פרופ. קרויס נלחם לקיום הסמינאריאון ויצא אל הארצות הסמוכות כדי לאסוף קרנות, ורק הודות למאמציו המשיך המוסד את קיומו, עד שעלה הכורח על יהודי אוסטריה.

הרוב הגדול של החוקרים במדעי היהדות, שנולדו במאה שעברה, ובפרט החכמים מהחוג, אשר ממנו בא קרויס, היו מתבוללים מובהקים. לא כן קרויס. הוא מצא את דרכו אל הציונות. בשנת 1905 נסע בפעם הראשונה לארץ ישראל, ובשנת 1920 פירסם בכתב העת "אוסט אונד ואסט" מאמר, בו הוא קובע, שההתבוללות נכשלה ושיש צורך במדינה יהודית. בבית המדרש לרבנים שבבודאפשט היתה

ההשתייכות לארגון ציוני חטא לא יכופר, והסמינאריונים בברלין ובברסלאו גידלו דורות של רבנים מתבוללים, ואילו הסמינאריון בווינה היה מבצר הציונות. פרופ. קרויס הלך יחד עם תלמידיו לבחור לקונגרס הציוני. כך נוצרה קרבה בינו ובין תלמידיו והיא הקלה מעליו את מלוי תפקידו.

בשנה זו הגיע פרופ. קרויס לגבורות, יהא רעוא, שימשיך עוד שנים רבות בעבודתו המדעית ויעשיר את חכמת ישראל בפרי עטו.